

قلم-داوات گتير يازاق ساوا يا

سۆزوموز- ۰۸ قيرآجان آي ، ۲۰۰۵ - تويوق ايلي

از وئىلاگ **مرکزلیک-آذربایجان**، وئىلاگی ویژه مناطق آذربایجانی و ترکهای ساکن در استان مرکزی

۱- استان مرکزی و بخشهای ترک نشین استان قم، جنوب شرقی-ترین ناحیه منطقه پیوسته ترک نشین در شمال غرب کشور و یا آذربایجان آنتینیک را تشکیل می‌دهند. استان مرکزی به همراه استان همدان، دو استانی اند که ستون فقرات فرهنگ و ادب ترکی در جنوبی-ترین بخش آذربایجان حتی کل آنرا تشکیل می‌دهند و همانگونه که مناطق ترک نشین و آذربایجانی استانهای کردستان و کرمانشاهان پشتگرم و متکی به استان همدان اند، مناطق ترک نشین و آذربایجانی استانهای قم و تهران نیز پشتگرم و متکی به استان مرکزی اند. علاوه بر این، استان مرکزی به سبب قرار داشتن بخش عمده خلجستان در آن- یادگار زبان ترکی باستانی - دارای اهمیت فوق العاده و حرمت ویژه ای در جهان ترکی است.

خریطة نی بؤیوک اؤلچولرده گۆره بیلیمک اوچون، اوزه رینه تیخلایین. (برای دیدن نقشه در ابعاد بزرگ، بر روی آن کلیک کنید)

با اینهمه و متأسفانه در اثر شدت هویت زدائی ارضی آذربایجانی، بسیاری از ایرانیان حتی فرهنگیان و فعالین ترک نیز دارای تصویری نادرست و یا مبهم در باره موقعیت استان مرکزی بوده، عده ای از ایشان استان مرکزی را خارج آذربایجان و بخشی دیگر صرفاً شهرستان ساوه استان مرکزی را داخل آذربایجان گمان می‌کنند:

الف- در ایران، آذربایجان را محدود به دو استان با نام آذربایجان دانستن، دیدگاه جریان‌ات پان ایرانیستی، قومیت‌گرایان افراطی فارس و در خارج آن، دیدگاه شرق شناسان و دول استعماری غربی است. این دیدگاه ضدملی و تماما نادرست - که به دلایلی به نگرش غالب در اتحاد جماهیر شوروی سابق و نیز ترکیه میدل شده است - آنچنان نهادینه گردیده که متأسفانه حتی برخی از فرهنگیان ترک ایرانی نیز - مانند مرحوم پروفیسور تقی زهتابی - به خطا مناطق ترک نشین استانهای مرکزی و همدان و نواحی مجاور آنها را در خارج آذربایجان و در ایران مرکزی گمان نموده اند. غافل از آنکه - همانگونه که با نگاهی به نقشه داده شده نیز آشکار می‌گردد- منطقه به هم پیوسته ترک نشین موضوع بحث، تماما در شمال غرب ایران قرار دارد و نه در مرکز آن (ترکهای ساکن مرکز ایران عبارت اند از ترکهای استانهای اصفهان، یزد، سمنان، کهگیلویه، چهارمحال بختیاری، لرستان و ...).

ب- عده ای دیگر، بخشهای ترک نشین و آذربایجانی استان مرکزی را صرفا در شهرستان ساوه خلاصه می‌نمایند. این دیدگاه نیز در آذربایجان شمالی و در ایران در میان بعضی از ملی‌گرایان آذربایجانی متأثر از دیدگاههای رایج در این جمهوری دیده می‌شود. حال آنکه بر خلاف این تصور نادرست، بخشهای ترک نشین و یا آذربایجانی استان مرکزی بسیار فراتر از محدوده شهرستان ساوه بوده و نزدیک به نصف مساحت این استان را در بر می‌گیرد. محدوده آذربایجانی استان مرکزی شامل همه شهرستان ساوه و بخشهایی از شهرستانهای اراک (سلطان آباد)، آشتیان، تفرش، شازند (سریند) می‌باشد. (برای مطالعه نوشته ای در باره بخشهای آذربایجانی استان مرکزی به نوشته **بخشهای آذربایجانی استان مرکزی** در همین وبلاگ و نقشه داده شده مراجعه کنید)

۲- نوشته زیر در باره شعر **آپارما سنل آماندی** سروده شده به زبان ترکی در سال ۱۹۰۰ میلادی و با بیش از یکصد سال پیش توسط شاعر مردمی **موصطافا قولو**، از محال ساوه آذربایجان (در استان امروزی مرکزی) است. این شعر نخستین بار توسط محقق ترک آذربایجانی مرحوم علی کمالی در مجله وارلیق معرفی شده است. از آنجا که شماره مربوطه مجله وارلیق در دسترس نبود، شعر را با استفاده از نوشته ای از پروانه محممدلی، ادبیات شناسی از آذربایجان شمالی نقل کرده ام. وی در تقدیمی که بر این شعر نوشته، پس از دادن اطلاعاتی در باره اسد نظام و موصطافا قولو سراینده شعر، مقایسه ای بین این اثر و سروده جاودانی استاد شهریار، حیدریابایا سلام نموده است. (برای خواندن متن کامل نوشته پروانه محممدلی به هر دو خط عربی و لاتینی، به نوشته **م. ح. شهریار بن حیدریابایا سلام اثرین ایزلری** در همین وبلاگ مراجعه کنید). پروانه محممدلی در مقاله خود سراینده شعر "قولو" را با "اسد نظام" که شعر در باره وی سروده شده یکی دانسته است. حال آنکه، آنگونه که از بررسی شعر بدست می‌آید و به گمان اینجانب، این دو غیر از همدند، موصطافا قولو سراینده شعر و اسد نظام شخصیتی است که شعر در باره او و از زبان وی سروده شده است. در زیر خلاصه آنچه پروانه محممدلی در باره شعر داده است و سپس خود شعر را به هر دو الفبای ترکی-عربی و ترکی-لاتینی می‌آورم:

خلاصه (منهران باهاری دن): "آپارما سنل آماندی ایران آذربایجانی نین ساوه ویلایتینده یاشایان شاعیر اسد نظام (؟) طرفیندن ۱۹۰۰ جی ایله یازیلیمیشدیر. اسد نظام اؤزو خان تسلیندن اولسا دا، همیشه حاق و عدالت طرفدار اولوب، خالقا طولم اتده نره قارشلی چیخیمیشدیر. ائله بونا گؤره ده خالق اونو اؤزونه باشچی-ائتلخان سنچیمیشدیر. سونرالار اونون بو وظیفه سی رسمی اولراق دؤولت طرفیندن ده تانییر. بدیخت لیکدن سونرالار اسد نظام بن یاشادیغی، ۱۲ مین اتوی قاپسایان یوردا برک بیر سنل کلیر. قفیل کلن سنل، اونون گنج قوهوملارینی و کؤریه اوغولونو قورتارماق ایسته بن ائل شاعیرینین اؤزونو ده گؤتوروب آپاریر. بوندان ائنگیله نن شاعیر، اثرین ادیندن دا گؤرونویو کیمی، بدین و تراژیک روچدا بیر فاجیعه پونماسی یازیر. اسد نظام (؟) بو پونمادا بوتون دیغولارینی دها طبیعی و گنرکچی وئرملک اوچون خالق آراسیندا ایشله دیلن آلتیملاردان، دئیملردن و آغیتلاردان یارارلانیمیشدیر. آپارما سنل آماندی ادلی پونماسی بوگونه دک، ساوه ویلایتینین خره قان (خرقان) بؤلگه سینده، اؤزه لیکله اسد نظام بن باغلی بولوندوغو گلوند اویماییندا دیلر ازیری اولوب، اوره ک دردلرینی گؤسته رن بایراغا چنوریلیمیشدیر.

آپارما سنل آماندی ادلی بو شعر شهریار بن اؤلمز اثری حیدریابایا سلام پونماسی ایله چوخ اورلاشیر. شاعرین خصوصیت لری بیزه حیدریابایا سلام اثرینی آندیردی. اوستاد شهریار دا اولنو حیدریابایا سلام شاعرینی بو سبکده یازمیشدیر. هر ایکی شاعرده اوخشار یؤنلر چوخدور. فرقلر یالئیز شاعرلرین یازیلما تاریخی و ایچه ریکلرینده دیر. حیدریابایا سلام اثرینده انا یوردا گنچن گونلرین نیسگیلی حسرتی دیوبورسا، آدی چکیلن اثرده یایلاقدا قفیل سنلدن بیر گؤز قیرییمیندا ویران قالان یوردون موصیت لریندن دانیشیلیر. اسد نظام بن بو شعر، شهریار بن یارادیجیلیغینی دها دریندن اؤیره نمک و اونو یاخشیراق منیمسه ملک اوچون گره کلی اولاجاقدیر. بو شاعرین تیمتالیندا سؤزلو خالق ادبیاتی، ائل عاشیق و شاعیرلرین شهریار صنعتینده کی ایزلرین دها بیر اؤرنه یینه قارشیلادیق.

ترجمه (از مهران بهاری): اثر آپارما سنل آماندی در سال ۱۹۰۰ از طرف شاعر اسد نظام ساکن ولایت ساوه آذربایجان ایران سروده شده است. اسد نظام هرچند خود از نسل خان بود، همیشه طرفدار حق و عدالت بوده و به مخالفت با کسانی که به مردم ظلم می‌کردند برمی‌خواست. به همین دلیل نیز از طرف مردم به مقام ایلخانی انتخاب شده بود. بعدها این منصب وی از طرف دولت نیز به طور رسمی شناخته شده است. از بد روزگار، سیلی مهیب در سرزمینی که اسد نظام در آنجا زندگی می‌کرد و مسکن بیش از ۱۲ هزار خانوار بود می‌آید. این سیل ناگهانی خویشان اسد نظام را می‌بلعد. خود اسد نظام نیز که در صد نجات دادن پسر کوچکش بر آمده بود، اسیر طعمه سیل می‌گردد. شاعر متأثر از این حادثه، همانطور که از نام شعر دیده می‌شود، منظومه ای تراژیک و بدبین در باره این فاجعه می‌سراید. اسد نظام در این منظومه برای افاده هرچه طبیعی تر و واقعی‌تر احساسات خود، از مرثی و ضرب المثلهای مردمی استفاده کرده است. منظومه آپارما سنل آماندی، تاکنون در منطقه خرقان ولایت ساوه، بخصوص در میان طائفه گلوند که اسد نظام بدان منسوب بود، ازیر زبانها بوده و به علم دردلهای مردم تبدیل شده است.

شعر آپارما سنل آماندی، هماهنگی بسیاری با اثر جاودانه استاد شهریار، حیدریابایا سلام دارد. خصوصیت این شعر منظومه حیدریابایا سلام را در ما تداعی نمود. استاد شهریار نیز منظومه خود را در همین سبک سروده بود. جهت‌های مشابه در هر دو شعر بسیار است. تفاوتها، تنها در تاریخ سرودن شعرها و مضمون آنهاست. در منظومه حیدریابا، حسرت نوستالژیک روزهای سپری شده در وطن مادری حس می‌شود، در اثر آپارما سنل آماندی نیز، از مصیبت‌های وطنی که در یک چشم به هم زدن و در اثر سیلی ناگهانی به ویرانه ای میدل شده، سخن گفته می‌شود. شعر اسد نظام برای موختن هر چه ژرفتر و درک هر چه بهتر آفرینش شهریار لازم خواهد بود. ما در تمثال این شعر، به نمونه ای از تأثیرات ادبیات مردمی، شاعران و آشیقهای خلق را بر هنر شهریار برخورد می‌کنیم.

Qoşar: Qulu

Qara bulut göy üzünü tutubdur قارا بولوت گۆی اوزونو توتوبدور
Heç bilmənəm bəxtim nədən yatıbdır Heç bilmənəm bəxtim nədən yatıbdır
Çərx-i fələk qollarımı çatıbdır چرخ-ی فلك قوللاریمی چاتیبدير
Aralan bulut! aralan bulut! Aralan bulut! Aralan bulut!
Başımız üstündə qaralan bulut باشیمیز üstündə قارالان بولوت

Çadırı qurmuşdum dəri-dərində چادیری قورמושدوم دری درینده
Mən bir çirağ idim o Gələvənd'ə مەن بیر چیراغ ایدیم او گلە وند'ه
Qırx bədov atlarım qaldı çəməndə قیرخ بدوو اتلاریم قالدی چمەنده
Aparma sel! aparma sel amandır آپارما سئل! آپارما سئل! آماندير
Əkbər Xan, Əsgər Xan(1) mənən yamandır اکبر خان، عسگر خان مننن یاماندير

Sel oyandı, çadırıma dayandı سئل اوینادی، چادیریمدا دایاندی
Hər yuxlayan yuxusundan oyandı Hər yuxlayan yuxusundan oyandı
Gəlin xanım dəniz: Vay, evim yandı گلین خانیم دئدی: وای، انویم یاندی
Yaxamdan əl götür, qaralı bulut یاخامدان ال گۆتور، قارالی بولوت
Burdan rədd olunan, bəlalı bulut بوردان ردد اولگونان، بلالی بولوت

Tulu (3) gəldi, dağla daşdan endirdi تولو گلدی، داغلا داشدان ائندیردی
Daşlar dəydi, qol-qıçımı sındırdı داشلار دئدی، قول-قچیمی سیندیردی
İndi bildim fələk gücün bildirdi ایندی بیلدیم فلك گوجون بیلدیردی
Bu sel mənim dudumanım dağıtdı بو سئل منیم دودومانیم داغیتدی
Fələk vurdu, xanımın dağıtdı فلك ووردو، خانیمیم داغیتدی

Xaraba qalsın Otaqlı'nın (4) çölləri خارابا قالسین اوتاقلی'نین چۆللری
Yağış yağdı, coşqun etdi selləri یاغیش یاغدی، چوشقون ائدی سئلری
Suda üzər Nurullah Xan (5) elləri سودا اوزه ر نوروللاه خان ائلری
Xırda uşaq dağla daşa çalındı خیردا اوشاق داغلا داشا چالیندی
Xədcə Xanım! Yana yana qal indi خەدجە خانیم! یانا یانا قال ایندی

On iki min qara çadır dirəyim اون ایکی مین قارا چادیر دیرە بیم
On iki min evli yiyər çörəyim اون ایکی مین ائولی بییه ر چۆره بیم
Ürəyimdə qaldı mənim diləyim اوره بیمده قالدی منیم دیله بیم
Bundan belə düşmən elə əl tapar بوندان بەلە دۆشمەن ائله ال تاپار
Namərd qənim ölkəmizdə at çapar نامەرد قەنیم اۆلکە میزدە ات چاپار

Elxanıydım, elxanilər içində ائلخانیدیم، ائلخانیلر ایچینده
Gümüş buxov atlarımın qıçında گوموش بوخوو اتلاریمین قیچیندا
Elxanını sel apardı biçində ائلخانینی سئل آپاردی بیچینده
Hey baxaram, selin ardı tükənməz هئی باخارام، سئلین آردی تۆکه نەمە ز
Hey baxaram, elin ardı tükənməz هئی باخارام، ائیلین آردی تۆکه نەمە ز

Kim görmüşdü yay günündə boranı کیم گۆرموشدو یای گونونده بورانی
Bir gündə eylədi dörd nahaq qanı بیر گونده ائیلەدی دۆرد ناهاق قانی
Sel apardı Mustafa Qulu Xan'ı سئل آپاردی موصطافا قولو خان'ی
Yurd dağıldı, obalarım köçüldü یورد داغیلدی، اوبالاریم کۆچولدی
Malım, canım getdi, əmək heç oldu مالیم، جانیم گئتدی، امک هئچ اولدی

Kim görmüşdü yay günündə qar ola کیم گۆرموشدو یای گونونده قار اول
Adinə axşamı natuvar (6) ola آدینە آخشامی ناتوواری اول
Düşmənlərə bəxtlə iqbal, yar ola دۆشمەنلەرە بەختلە ایقبال یار اول
Dostlarımız yas donunu giyələr دوستلاریمیز یاس دونونو گییه لر
Əsəd Nizam getdi, ah vay diyələr اسد نیتظام گئتدی، آه وای دییه لر

Qara bulut qalxıb gəldi havaya قارا بولوت قالخیب گلدی هاوایا
Düşmən deyil, duraq gedək davaya دۆشمەن دئیل، دوراق گئده ک داغوا یا
Qələm-davat gətir yazaq Sava'ya قەلم-داوات گتیر یازاق ساوا'یا
Sava'nın xanları bizlən yamandır ساوا'نین خانلاری بیزلن یاماندير
Qovul-u qərar, ilqarları yalandır قوول-و-قەرار، ایلقالاری یالاندير

Əsəd Nizam bu dərədən yollandı اسد نیتظام بو دره دن یوللاندى
Qızıl saat biləyindən sallandı قیزیل ساعت بیلە ییندن ساللاندى
Nə'şi getdi, Varama'da çallandı نەشی گئتدی، وارا ما'دا چاللاندى (7)

Amandır sel, dirəklərimi əymə! Dürə klirimi aymə!
Özümü apardın, balalarımə dəymə! Balalarımə dəymə!

Qaraq xbr antdı Xan! dur, sel gəldi
Ta yerimdən durdum, sel evimə doldu
Aciz Nurullah'ımı əlimdən aldı
Gözlərimin birdən nuru çəkildi
Əlif qəddim dal boyu tək büküldü

Əl ayağım yerdən üzdü ağladım
Ta Janım var idi özümü saxladım
Başım yarıldı, dağ-daşa uğradım
Uğurumuz bizim heç xeyr olmadı
Bu yaylaqda bizə heç seyr olmadı

Vurdu daşdan daşa, sındı qollarım
Əzama otursun ağır ellərim
Hənəli barmaqlar, bur sibillərim
Xörəyinən nana döndü qardaşlar
Bizə zülmə sitəm oldu qardaşlar

Xarab olsun Veysabad'ın dərəsi
Dörd yanından sel gəlir, olmur çarəsi
Əsəd Nizam idim ellər yiyəsi
Bundan sora dudumanım dağılır
El qoyunu yad ölkədə sağılır

Kim görmüşdü bir belə tufan ola
Fələk birisinnən belə yan ola
Məndən sonra Əbülfəth Xan, xan ola
Heç bilinməz başa nələr gələcək
Dünya kimdən sonra kimə qalacaq

Yaxdan dolu əşrəfiydi, qızıldı
Sel apardı, əlim əldən üzüldü
Başım dəydi, daşdan-daşa əzildi
Deynən bu il divan, xərac olmasın
Gələvənd'i sıxıb dara salmasın

Cüt yaxdanım Xoşkörü'də tutuldu
Ev içində, el içində satıldı
Mustafa'nın barmaqları çatıldı
Bu il yaylaq bizlərə qışlaq oldu
Açıq çöl el dustaq oldu

Gədin diyin əziz qızım Turan'al
Qəlyanı doldura, verə Ceyran'a
Cüt-cüt ərəb atı qaldı virana
Məndən sora atlarımı minən yox
Bir qoç aygıt sərđarımı giyən yox

Sel oynadı, otlaqlı'dan gətirdi
Varama'da gerçəkliyə yetirdi
Mənsur Ləşkər cənəzəmi götürdü
Ana bacım, qaşım qana bulandı
Qırmızı birçəyim lata boyandı

Belə diyir "Qolov", Şəncəri Döze Lən
Sərnivışti yazılmışdı əzəldən
Böyük Xan! cənəzəmi salma nəzərdən
Elxanının xar olmasın ölüsü
Ağlasın yasında eli-ulusu

1. Əsəd Nizam'ın məhəllə rəqibləri olublar.
2. Əslən Şahsevən elindən olan Əsəd Nizam'ın qadını Xədicə xanım

Aslın şah sevən n'atlındın olan əsəd nizam'ın qadını xədicə xanım.

3. Dolu.دولو
4. Veysabad'da yer adıdır. وئیس آباد دا یئر آدیدیر.
5. Əsəd Nizam'ın kiçik oğlu. اسد نیتام'ین کیچیک اوغلو.
6. Natyar, nacur, qaydasız. قایداسیز. ناتیار، ناجور، قایداسیز.
7. Bu mısradə onun meyidinin palçıq içində olmasına işarə edilir. بو میصرعدا اونون متیبیدین پالچیق ایچینده اولماسینا ایشاره اندیلیر.
8. Buruq saç mə'nasındadır. بوروق ساچ معناسیندادیر.
9. Ləcan. لجان.
10. Savə'nin Əlişar kəndinin çölüdür. ساوه'نین علی شیر کندینین چۆلودور.
11. Savə'nin Zərənd bəxşinin kəndlərindən biridir, Varama çayı da oradan keçir. ساوه'نین زرنده بخشینین کندلریندن بیریدیر. وارانما چایی دا اورادان گنچیر.
12. Əsəd Nizam'ın ailəsindən biri ehtimal olunur. اسد نیتام'ین عاییله سیندن بیرى ائحتیمال اولونور.
13. Böyük hörmət və mənəsb sahiblərinin o dövrlərdə üst geyimi. بۆیوک حۆرمət و منصب صاحیبلرینین او دۆورده اوست گییمی.
14. Əkin sahəsi. اکین ساحه سی.
15. Varama xanlarından olub Əsəd Nizam'ın qaynidir. وارانما خانلاریندان اولوب، اسد نیتام'ین قاینیدیر.
16. Bataqlıq. باتاقلیق.
17. Şe'rın müəllifi Mustafa Quluxan (Əsəd Nizam) nəzərdə tutulur. شئعرین موالیلیقی موصطافا قولوخان (اسد نیتام) نئزده توتولور.
18. Alın yazısı. آلبین یازیسى.

گنرجه به هو!!!!